

2012 жылы шыққан орфографиялық сөздіктер

Орындаушы: Келесбай Т.
Қабылдаушы: Дүсіпбаева Қ.

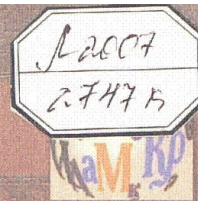
Орфографиялық сөздік дегеніміз не?

Орфографиялық сөздік (емле сөздік) — тілдегі сөздердің жазылу нормасын көрсететін сөздік. Қазақ тілінің тұңғыш орфографиялық сөздігі қазақ жазуының орыс графикасына көшуіне байланысты қабылданған емле ережелеріне сәйкес 1941 жылы түзілді. М. Балақаев 1948 ж. оқушыларына арналған қысқаша "Емле сөздігін" құрастырды. 1995 ж. мектеп мұғалімдері мен баспа қызметкерлеріне арналған "Қазақ орфографиясы жайында анықтағыш" (Р. Сыздықова) жарыққа

ССРС ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ФИЛИАЛЫ

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ
ОРФОГРАФИЯЛЫҚ
СӨЗДІГІ

ҚАЗАҚТЫҢ БІРІНЖІ
МЕМЛЕКЕТТІК БАСПАСЫ
АЛМАТЫ—1991

Қазақстанның болашағы-
қазақ тілінде

ОРФОГРАФИЯЛЫҚ
СӨЗДІК

Ең бірінші кезекте сөздіктің бірінші басылымында бар 1085 сөз керексіз деп табылып, оның екінші басылымына енгізілмей, алынып тасталған. Олар қандай сөздер дейсіздер ғой?

Бірінші, лексикалық единица ретінде тілімізде қолданылмайтын, о баста орфографиялық сөздікке ешбір негізсіз ендірілген жасанды, кездейсоқ сөздер мен сөз тұлғалары. Екінші, жарыса алынған вариант сөздердің қажетсіз сыңарлары. Үшінші, қалыптасқан қазақша баламалары бар орыс сөздері. Төртінші,

Қазақ лексикографиясында сөздердің кейбір топтарының жазылуын көрсететін емле сөздіктер де бар. Мысалы, "Біріккен сөздер мен сөз тіркестерінің орфографиялық сөздігі" (Г. Жәркешова). Бұл сөздіктер 1957 ж. ҚазКСР Жоғарғы Кеңесінің Президиумы бекіткен "Қазақ тілі орфографиясының негізгі

АЛҒЫ СӨЗ

Бұл күндерде қолданып келе жатқан орфографиялық сөздігіміздің соңғы 3-басылымы 1988 жылы жарық көрген болатын. Ол басылым 1957 жылдан пайдаланылып келген қазақ тілі емле ережелерінің өзгерістер мен толықтырулар енгізіліп, 1983 жылы ұсынылған жаңа редакциясы бойынша дайындалған еді. Қазақ тілі емле сөздігінің 1988 жылғы 3-басылымы едәуір түзетулермен ұсынылып отырғаны оның “Алғы сөзінде” кенінен көрсетілген болатын, атап айтқанда, сөздік құрамының толықтырылғаны; сұрыпталып, жүйелі тәртіпке келтірілгені; материалды ұсыну ретінің едәуір түзетілгені; ұядағы материалдардың жүйеленгендігі; бірге және бөлек жазылатын сөздердің едәуір іріктелгендігі айтылып, әрқайсысы нақты мысалдармен кенінен көрсетілген еді.

Тіліміздің толық емле сөздігінің соңғы басылымынан бері де он жылдан астам уақыт өтті. Бұл жылдар қазақ тілінің қызмет етуі мен даму барысында айтарлықтай тарихи құбылыстардың кезеңі болғаны мәлім. Осы мерзім ішінде қазақ тілінің ішкі даму заңдылықтарында да, әсіресе, экстралингвистикалық деп аталатын сыртқы, яғни қоғамның саяси, мәдени, экономикалық, құрылымдық т.б. өзгерістеріне орай орын алған факторларға да қатысты тілде елеулі жаңалықтар, соны бағыт-бағдарлар пайда болып жатқаны және аян. Бұл - қоғам өмірінің, мәдениеті мен рухани болмысының объективті заңдылығы.

Тіл - тарихи құбылыс, халықтың әлеуметтік өмірінің қызметшісі, сондықтан ол осы заңдылықтарды аттап өте алмайды. Әсіресе ана тілімізді: “мемлекеттік тіл” статусын (дәрежелік атағын) иемденген тұстан бері сөздік қазынамыздың толығу, іріктелу бағытына, оның терминология саласына, сондай-ақ әріптердің аталуына, емле мәселелеріне, қазақ тілінің үндестік заңдары сияқты табиғи фонетикалық жүйесіне қатысты жаңа бағыт-бағдарлар ұсынылып, олардың кейбіріннің жүзеге аса бастағаны байқалады. Ал бірқатар пікірлер баспасөз беттері мен жиын-конференцияларда графиканың (алфавиттің) түр-түрпаты мен емлеге түбегейлі өзгерістер енгізу туралы пікір-айыстар, болашақ үшін тілек-талаптар түрінде орын алып келеді. Бұлардың бірқатары қазіргі кириллицадан (“орыс алфавитінен”) латын жазуына көшу кезінде ескерілуге тиіс пікірлер болса, енді бірсыпырасы көшкенге дейін-ақ қолданыстағы әліпби құрамын өзгертуді, кірме сөздерді “қазақша сындырып” жазуды ұсыну сияқты талаптар түрінде болып отыр.

Тегінде, бүгінгі саясат пен өмір талабына орай жаңа латын жазуын қабылдау идеясы жүзеге асатыны даусыз шындық болса, 5-6 жыл үшін (жаңа жазу заңды түрде күшіне енгеннен кейін де 5-6 не 6-7, тіпті 5-10 жыл ішінде бірте-бірте орнығатындығы, бұл кезеңде бұрынғы жазудың да тәжірибеде орын ала беретіні белгілі) 50-60 жыл бойы үйреншікті болып қалыптасып қалған, айтарлықтай жақсы қызмет етіп келе жатқан таңбалар (әріптер) құрамы мен негізгі емле ережелерімізді түбегейлі өзгертудің қажеттілігі жоқ деп ойлаймыз. Сондықтан “Қазақ тілінің негізгі емле ережелері” де құрылымы, яғни тақырыптары, баптары, негізгі қағидаларының баяндалуы жағынан өзгеріссіз қалдырылды да, азды-көпті өзгерістер, түзетулер, толықтырулар енгізілді. Орфографиялық сөздіктің ұсынылып отырған 4-басылымына, алдымен, емле ережелеріміздің ең соңғы редакциясы бойынша түзетулер енгізілді. Мұнда қазақ тілінің соңғы 10-15 жыл ішіндегі жаңалықтары, әсіресе лексика саласындағы бірқатар өзгерістер ескерілді, емле ережелеріміз бен соңғы 1988 жылғы орфографиялық сөздікке байланысты айтылған сын-ескертпелерге назар аудардық. Сондай-ақ, сөздік неғұрлым ыңғайлы, сындарлы құрал болуы үшін, оны әрбір басылым сайын қырынай түсу, толықтыру, ықшамдау сияқты жұмыстардың жүргізілуі заңды іс-қарар екендігі басшылыққа алынды. Сөйтіп, осы айтылғандардан

Осы аталған Негізгі ережелерінің жаңа редакциясына (1983) сәйкес ҚР ҒЫЛЫМ академиясының Тіл білімі институтының әзірлеуімен "Қазақ тілінің орфографиялық сөздігі" 1988 ж. жарық көрді.

Назарларыңызға рахмет!!!